

İTALYAN FAŞİZMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

ITALIAN FASCISM AND ITS HISTORICAL DEVELOPMENT

Abdül Samet ÇELİKÇİ* Can KAKIŞIM**

Özet

Faşizm, 1922 yılında, liderliğini Benito Mussolini'nin yaptığı Ulusal Faşist Parti'nin iktidara gelmesinden, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde İtalya'da hakim olan diktatörlük rejiminin resmi adıdır. İtalya, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kazanan safta yer almış ancak istediğini elde edememiştir. Bu durumun yarattığı hayal kırıklığı ve süregelen ekonomik ve siyasi istikrarsızlık faşizmin İtalya'da iktidara gelmesinde en önemli etkenler olmuştur. Faşist yönetim, İtalya'da iktidara geldikten sonra ülke içerisinde toplumsal hayatın her alanını kontrol altında tutmak istemiş ve buna yönelik adımlar atmıştır. Dış politikada ise saldırgan bir tutum sergileyen faşist yönetim, İtalya'nın uluslararası arenada son derece olumsuz bir imaja sahip olmasına neden olmuştur. Totaliter bir rejim niteliğine sahip olan İtalyan Faşizmi, İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda mağlup olmasıyla sona ermiştir. Bu makale İtalyan Faşizmi'nin temel özelliklerini, dünya siyasetindeki yerini ve doğurduğu sonuçları incelenmeyi hedeflemektedir. Bunu hedefe ulaşmak için, öncelikle İtalya'da faşizmin iktidara nasıl geldiği, iktidar süresi boyunca iç ve dış politikada nasıl bir yönetim şekli benimsediği anlatılmaya çalışılacaktır. Ardından, İtalyan Faşizmi'nin temel özellikleri belirtilip, Alman Nazizmi'yle olan fark ve benzerlikleri kısaca anlatılacaktır. Son olarak ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İtalyan Faşizmi'nin diğer ülkelere nasıl bir model oluşturduğu konusuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Faşizm, italyan faşizmi, mussolini, italya, ikinci dünya savaşı.

Abstract

Fascism is the official name of the dictatorship regime which dominated in Italy from the beginning of National Fascist Party rule in 1922 under the leadership of Benito Mussolini, until the end of the Second World War. Although Italy had been in the winning side

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sametcelikci@hotmail.com

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, cankakisim@yahoo.com

in the First World War, it could have not obtained its demands from the war. The disappointment originated from these conditions and ongoing economic and political instability were the most important factors which enabled fascism to come to power in Italy. After it gained the power, fascist government sought to keep every aspects of the social life under control in the country and took steps towards this aim. Furthermore, fascist government pursued an aggressive foreign policy and created a negative image of Italy in the international arena. Italian Fascism which was totalitarian in character, ended with the defeat of Italy in the Second World War. This article aims to examine the basic characteristics of Italian Fascism, its place in the world politics and its consequences. To achieve this goal, it will be tried to explain how fascism came into power in Italy and what kind of domestic and foreign policies fascist government pursued during its rule. Then, the fundamental features of Italian Fascism will be presented, and its differences and similarities with German Nazism will be briefly explained. Finally, it will be dealt with that how Italian Fascism has set a model for other countries in post Second World War era.

Key Words: Fascism, italian fascism, mussolini, italy, second world war.

Giriş

Faşizm adı, eski Roma’da birlikten güç doğduğunu simgeleyen ve İtalyanca’da *fascio* olarak bilinen bir baltaya bağlanmış sopa demetinden gelmektedir (Borsella, 2007: 35). Bununla birlikte faşizm, İkinci Dünya Savaşı’na giden süreçte ve savaş sırasında hâkim olan, İtalyan milliyetçi retoriğine dayanan diktatörlük yönetimine verilen addır. Benito Mussolini’nin 1922’de iktidarı kazanmasından sonra İtalya’nın resmi ideolojisi olan faşizm bu özelliğini uzunca bir süre koruyacaktır. Bu tarihten, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar uzanan süreç faşizmin bir devlet rejimi olarak açıkça kullanılabilirdiği tek dönemdir. Öte yandan, İtalya dışında herhangi bir rejim, siyasi parti ya da akım ne iki savaş arası dönemde ne de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kendisini faşist olarak isimlendirmiştir. Buna karşın, faşizm kavramı hem iki savaş arası dönemde Avrupa’da yükselen diktatörlük rejimlerini nitelemek için hem de İkinci Dünya Savaşı’nın nasyonal sosyalist ideolojinin bozguna uğramasıyla sona ermesinden beri, demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi yeniçağın evrensel değerlerini benimsemediği düşünülen bütün rejim, örgütsel yapılanma veya fikir akımlarını içerecek genişlikte bir kavram, bir gerilik söylemi olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, İtalyan Faşizmi hem iki savaş arası dönemin diktatörlük yönetimleri hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yer yer söz konusu olacak baskıcı yönetim biçimleri için bir model teşkil etmiştir.¹

1 Her ne kadar iki savaş arası dönemde Portekiz, Almanya, İspanya gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Arjantin ve Şili gibi ülkelerde yükselen diktatörlük rejimleri “faşist” olarak nitelendirilseler de bu rejimler kendilerini farklı isimlerle adlandırmışlardır. Ayrıca, faşizmin 1922-1945 yılları arasında İtalya’da egemen olan rejime özgü bir kavram mı olduğu yoksa genel olarak bir rejim kategorisi içerisinde mi değerlendirilmesi gerektiği konusu hala tartışılmakla beraber, söz konusu rejimlerin ayırt edici özelliklerinden yola çıkılarak, faşizm genel bir rejim kategorisi ya da bir ideoloji olarak ele alınabilmektedir. Faşizmi tanımlama sorunu için, bkz. Örs (2010: 480-486).

İşte bu bakımdan, İtalyan Faşizmi derinlemesine çalışılması, tarihsel süreci ve fikri dinamikleri dikkatlice irdelenmesi gereken bir ideolojidir. Bu çalışmanın amacı, İtalyan Faşizmi'nin doğasını, dünya siyasi tarihindeki yerini ve doğurduğu sonuçları eleştirel ve analitik bir bakış açısıyla incelemektir. Bu amaca ulaşmak için, öncelikle faşizmin İtalya'da iktidara geliş süreci üzerinde durulacak, bu ideolojinin İtalya'da kazandığı halk desteğinin arkasında yatan sebepler neden-sonuç ilişkileri bağlamında irdelenecektir. İkinci bölümde, Mussolini yönetiminin diktatörlüğünü sürdürmek için yurtiçinde ne gibi politikalar takip ettiği araştırılacak, bu noktada faşist iktidarın idare şekli hakkında bilgi verilecektir. Sonraki bölümde, İtalyan Faşizmi'nin dış politikası incelenecek ve Mussolini yönetiminin saldırgan milliyetçiliğe ve güç kullanımına dayanan stratejilerinin İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda oynadığı rol üzerinde durulacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise, bu tarihsel bilgiler ışığında İtalyan Faşizmi'nin temel özellikleri ortaya konulacak, bu arada Alman Nazizmi'yle olan fark ve benzerliklerine değinilecek, ardından da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başka ülkelere nasıl bir model oluşturduğu ve faşizm kavramının hangi bağlamda kullanıldığı konusu ele alınmaya çalışılacaktır.

Faşizmin İtalya'da İktidara Geliş Süreci

Sosyalist yönetim şeklinin Rusya'da iktidara gelmesi gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dünya siyaset sahnesine çıkan yeni rejimlerden biri de İtalyan Faşizmi olmuştur. Rusya'dakine benzer biçimde, İtalya'da faşist iktidarın kurulmasında da savaş sırasında ve sonrasında iç düzende yaşanan karışıklıklar, ekonomik darboğaz, siyasi partilerin etkisizliği ve çeşitli memnuniyetsizlikler önemli rol oynamıştır (Armaoğlu, 2010: 217; Sander, 2004: 23-24).

Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda Üçlü İttifak çatısı altında Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları ile aynı tarafta yer almış olan İtalya, savaşın başlamasıyla birlikte saf değiştirmiştir. İtalya, Üçlü İtilaf devletleriyle yaptığı pazarlıklar sonucu bu kampa katılmayı çıkarlarına daha uygun bulmuş ve bu ülkelerle 1915 Londra ve 1917 St. Jean de Maurienne Antlaşmaları'nı imzalamıştır. Londra Antlaşması'na göre İtalya Almanya'nın Afrika'daki sömürgelerinden pay kazanacak, ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Yugoslavya'dan önemli toprak kazanımları sağlayacaktı. Öte yandan St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla İtalya'nın, İzmir'i de içeren bütün bir Güney Batı Anadolu bölgesinde, yani Osmanlı toprakları üzerinde hâkimiyet kazanması da öngörülmüştü (Sander, 1997: 275-278; Armaoğlu, 2010: 217).

Müttefiklerinin Dünya Savaşı'nı zaferle sonlandırmaları, İtalya'da beklentilerine ulaşabilecekleri anın geldiği düşüncesini doğurmuştu. Fakat İtalya, Paris Barış Konferansı'nın ilk günlerinden itibaren ciddi hayal kırıklıklarıyla karşılaşmıştır. Londra Antlaşması'nın ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından tanınmamasıyla savaş sonrasında

Alman sömürgelerinin dağıtımında İtalya'ya hiçbir pay ayrılmamış, St. Jean de Mau-rienne Antlaşması ise Rusya'nın onayı olmadığı için yürürlüğe konmamıştır (Armaoğlu, 2010: 217). Zaten bu durum, İtalya'nın Akdeniz'de etki alanını genişletmesine sıcak bakmayan müttefiklerinin de işine geliyordu. Bu bağlamda, İtalyan halkı savaşta yaşadığı zorlukların ve yaptığı fedakârlıkların karşılığını alamamış, bu da kamuoyunda İtalya'nın müttefikleri tarafından oyuna getirildiği düşüncesinin yayılmasına sebep olmuştu (Tarchi, 2000: 297).

Gerçekten de, İtalya savaşın galibi olan tarafta yer alıyor olmasına karşın, savaşın sonra yenik bir ülke görünümündeydi. Savaşın mağlup ayrılmış ülkelerdeki huzursuzluk ve hoşnutsuzluk havasına benzer bir atmosfer 1919 yılı başlarından itibaren tüm İtalya'yı kaplamıştı (Carocci, 1965: 6). Savaşta ordu yüz binlerce kayıp vermişti. Savaş sona erdiği zaman ise iç durum iyice kaotik bir hal almıştı. Öncelikle önemli ekonomik sıkıntılar söz konusuydu. Savaş sırasında ciddi yatırımlar yapan sanayi işletmeleri talep azalmasından dolayı iflas noktasına gelmişlerdi. İtalyan halkı işsizlik baskısı altında maddi ve manevi bir huzursuzluk içindeydi. Bu ortamda, sosyalist fikir akımları da İtalyan siyaset sahnesinde açıkça boy göstermeye başlamış ve önemli ölçüde taraftar kazanmışlardı. Bolşevik Devrimi'nin de tesiriyle işçiler gerek ekonomik gerekse de politik kazanımlar için mücadeleye içine girmişlerdi. Grevler birbirini kovalıyor, fabrikalar işçiler tarafından işgal ediliyordu (Örs, 2010: 499). İç politik yapıda ciddi sıkıntılar söz konusuydu. Zaten otoritesini de kaybetmiş olan hükümetler peş peşe değişerek (1919-1922 yılları arasında İtalya'da dört hükümet değişmiştir) tam bir siyasi istikrarsızlık örneği ortaya koymaktaydılar (Armaoğlu, 2010: 217-218).

İtalya'da faşist yönetim, hâkimiyetini işte böylesi karmaşık ekonomik ve politik şartlardan faydalanarak kurmuştur. Liderliğini Benito Mussolini'nin yaptığı faşist hareket 1919 yılında Savaş Demetleri (*Fascio di Combattimento*) adıyla doğmuştu. İtalya'nın buhranlı toplumsal yapısının bir ürünü olarak ortaya çıkan Savaş Demetleri hem sol akımlara hem de liberal demokrasiye karşı olan milliyetçi çeteler görünümündeydi. Bu çetelerin Kasım 1921'de Roma Kongresi'nde birleştirilmeleriyle Ulusal Faşist Parti (*Partito Nazionale Fascista*) vücuda getirilmiştir (Örs, 2010: 499). Otoriter bir düzene taraftar olan Faşist Parti aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'ya verilmiş olan vaatlerin yerine getirilmesi için de gayret sarf ediyordu. Ciddi ekonomik ve politik sıkıntılar içindeki İtalya'da çeşitli sağcı gruplar kısa süre içinde Faşist Parti'nin bünyesinde toplanmıştı. Çünkü Mussolini hem ülkenin içinde bulunduğu sorunları çözmeye vaadinde bulunuyor hem de Roma İmparatorluğu'nun güçlü dönemlerine atıf yaparak, 1871'de ulusal birliğini sağladığı zamandan beri üst düzey Avrupa devletlerinden biri sayılmak arzusunda olan İtalyan halkının milliyetçi hislerine ustaca hitap ediyordu (Sander, 2004: 25). İtalyan halkı bu dönemde, Mussolini'nin "Proleter Ulus" kavramında ifadesini bulan toplumsal bir eziklik duygusuna teslimdi (Sander, 2004: 113). Savaş Demetleri'nin

gençlik teşkilatı olarak kurulan ve Kara Gömlekliler (*Squadristi*) olarak anılan örgüt ise politik karşıtlara karşı savaş açmış, özellikle komünist gruplarla ve grevci işçilerle çatışmaya başlamıştı. Zaten o dönemde, faşist hareket bir bütün olarak politik-bürokratik bir oluşumdan daha ziyade bir paramiliter örgüt görünümündeydi (Mann, 2004: 95). Fakat grup üye sayısını sürekli olarak da arttırmaktaydı (bkz. Tablo 1) (Tarchi, 2000: 307).

Tablo 1. Savaş Demetleri'nin (Fascio di Combattimento) Üye ve Grup Sayısı, 1919-1922

Ay/Yıl	Üye Sayısı	Grup Sayısı
Aralık 1919	870	31
Aralık 1920	20,615	88
Mart 1921	80,476	317
Nisan 1921	98,399	471
Mayıs 1921	187,098	1,001
Haziran 1921	204,506	1,192
Temmuz 1921	209,385	1,228
Ağustos 1921	212,919	1,253
Eylül 1921	213,631	1,268
Ekim 1921	217,072	1,311
Kasım 1921	217,256	1,318
Aralık 1921	218,453	1,333
Nisan 1922	219,792	1,381
Mayıs 1922	322,310	2,124
Aralık 1922	299,876	3,424

Faşist hareketin lideri Benito Mussolini 1883'te, İtalya'nın Forli kasabasında dünyaya gelmişti. Tam adı Benito Amilcare Andrea Mussolini'dir. Benito ismi Meksikalı devrimci Benito Juárez'den, Andrea ve Amilcare isimleri ise İtalyan solunun önde gelen isimleri Amilcare Cipriani ve Andrea Costa'dan esinlenilmiştir. Bu isimler babasının sol siyasi düşünüşünün yansımalarıydı (Neville, 2004: 16). Mussolini babasının siyasi düşüncelerinin etkisiyle siyasi hayatına sosyalist olarak başlamış, ilk eylemlerini de bu düşünce doğrultusunda gerçekleştirmiştir (Öndeş, 1976: 59). Mussolini gençlik yıllarında İtalyan Sosyalist Partisi'ne girecek ve kısa zamanda partinin dikkat çeken isimlerinden biri haline gelecektir. Mussolini bu dönemde partinin sendikalist kanadında bulunmakta ve parti gazetesi olan *Avanti!*'de görev almaktaydı (Neville, 2004: 29). O dönemdeki siyasi düşünüşüne örnek vermek gerekirse, kendisi İtalya'nın Libya'yı işgalini emperyalist bir savaş olarak değerlendirerek şiddetle protesto etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın başında

partinin savaş karşıtı manifestosunu da imzalamıştır (Delzell, 1970: 3). Fakat savaşın hız kazanmasıyla birlikte, Mussolini'nin fikriyatı oldukça keskin biçimde değişecek ve sosyalizmden faşizme kayan bir çizgi izleyecektir.

Mussolini Birinci Dünya Savaşı'nda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresinde bulunan bir kısım toprakların İtalya'ya dâhil edilmesi ve savaşın İtalyan birliğinin tam ve kesin biçimde sağlanması için bir fırsat olarak değerlendirilebileceği yönündeki fikirlerinden ötürü savaş karşıtlarının çoğunlukta olduğu Sosyalist Parti'den çıkartılmıştır (Gregor, 1979: 189). Mussolini bu tarihten sonra sol fikir akımları ve işçi hareketlerine tam anlamıyla muhalif hale gelecektir. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra içine düştüğü siyasal düzensizlik, toplumsal karmaşa ve yoksulluk ortamı içinde Mussolini artık sosyalizmi bir kenara bırakarak saldırgan milliyetçiliğe dayanan otoriter bir iktidarın İtalyan toplumuna getireceği yararların sözcülüğünü yapmaya başlamıştır. Mussolini ve yandaşları bu dönemde İtalyan devleti ve İtalyan milleti arasında bir ayrım yapmaya da özel olarak önem vermişlerdir. Onlara göre İtalya devleti, üst sınıfların ve yabancı hükümetlerin tercihleriyle oluşturulmuştu ve liberal devlet adamları sadece toplumun üst kesimlerini temsil etmekteydi (Mann, 2004: 94).

Faşist Parti, 1921 seçimlerinde Parlamento'ya 37 milletvekili sokmayı başarmıştır (bkz. Tablo 2) (Tarchi, 2000: 306). Özellikle bu seçimlerden sonra faşist düşüncenin halk kitleleri arasında daha etkili hale geldiğini söylemek mümkündür. İtalyan halkı, ülkenin anarşik durumunda çareyi faşizme sarılmakta bulmuştu. Bununla birlikte, Monarşi ve Vatikan, savaş sonrası dönemin gittikçe kuvvetlenen sol fikir akımlarından oldukça rahatsız oluyor ve bu durum onların da Faşist Parti'ye destek vermesine sebep oluyordu (Armaoğlu, 2010: 218). Nisan 1921'de faşist grubun 100 bin üyesi varken bu rakam aynı yılın Kasım ayında 320 bine çıkmıştır (Mann, 2004: 95).

Tablo 2. İtalya Seçim Sonuçları, 1919-1924

	16.11.1919		15.05.1921		05.04.1924	
	%	Kazandığı Sandalye	%	Kazandığı Sandalye	%	Kazandığı Sandalye
Radikal Parti	1,9	12				
Sosyalist Parti	32,3	156	24,7	123	5,9	24
Cumhuriyetçi Parti	2,1	9	1,9	6	1,6	7
Bağımsız Sosyalistler	0,6	1	0,6	1		
Reformcu Sosyalist Parti	1,4	6			4,9	22
Ekonomi Partisi	1,5	7	0,8	5		

Gazi Askerler	4,1	20	1,2	7		
Halk Partisi	20,5	100	20,4	108	9,1	39
Komünist Parti			4,6	15	3,8	19
Faşist Parti			0,4	37	66,5	375
Sloven Azınlığı			0,6	5		
Alman Derneği			0,7	4		
Sardunya Hareket Partisi			0,5	3		
Diğerleri			0,4		5,4	34
Toplam Sandalye		508		535		535

1922 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, işçilerin genel grevinden dolayı ekonomik yaşam adeta kilitlenme noktasına gelmişti. Giovanni Giolitti, Ivanoe Bonomi ve Luigi Facta'nın oluşturduğu liberal hükümet ise ülkedeki anarşi ortamıyla baş etmede bütünü başarısızdı. Bu durum üzerine Mussolini, Kral III. Victor Emmanuel'i ülke yönetimini kendisine devretmesi için açıkça tehdit etmiş, Kral ise, Faşist Parti'nin Kara Gömleklileri Napoli'den Roma'ya bir yürüyüş yaparak hükümet darbesine hazırlanınca, hükümeti Faşist Parti'ye vermekten başka çare bulamamıştır (Tarchi, 2000: 317). Mussolini 29 Ekim 1922'de 39 yaşındayken, ülkenin gelmiş geçmiş en genç başbakanı olmuştur. Bu tarih, İtalya'da Mussolini'nin faşist diktatörlüğünün başlangıcı olmuş ve bu yönetim 1943'e kadar kesintisiz devam etmiştir.

Faşist Diktatörlük Altında İtalya

Benito Mussolini Faşist Parti'nin verdiği iktidar mücadelesinde farklı eğilimlerden geniş kitlelere ulaşmaya önem vermiş, bu yolda liberal kesimlerin de desteğini kazanmıştı. Fakat Mussolini, iktidara geldikten sonra ülkede diktatörlüğünü kuracak adımları kararlılıkla atmaya başlamıştır. Mussolini öncelikle seçim kanununu değiştirmiş ve yeni kanunun çizdiği çerçevede yapılan seçimlerde oy oranını arttırarak iktidarını sağlamlaştırmıştır. Hükümetin kolluk kuvvetlerine verdiği geniş yetkiler sayesinde İtalya'nın bir polis devleti haline gelmesi sağlanmıştır. Basın özgürlüğü ortadan kaldırılmış, kitapların ve süreli yayınların yoğun biçimde sansürlenmesi uygulamasına geçilmiştir. Devletin faşistleştirilmesi sürecinde, 1925 yılının başından 1926 yılının sonuna kadar çeşitli yasalar çıkarılmıştır. Bu çıkarılan yasalar ile hükümete kararname çıkarma konusunda çok geniş yetkiler tanınmış, ayrıca Mussolini, parlamentodan bağımsız sadece Kral'a karşı sorumlu bir lider konumuna gelmiştir. Öte yandan, yasalarda yapılan değişikliklerle bürokrasiye faşist bir kimlik kazandırılmış, yurt dışına göç yasaklanmış, öncesinde göç edenler ise vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Bunlardan başka, faşist rejime karşı suç işleyenleri yargılamak

için özel bir mahkeme kurulmuş ve bu suçlular idama mahkum edilmiştir (Carocci, 1965: 35-36; Örs, 2010: 500).

1925 yılında, Faşist devletin spor, kültür ve eğlence örgütü *Dopolavoro*² kurularak hem ideolojinin halk tabanına özellikle de genç kitleler arasında yayılması hem de işçilerin sosyalist hareketlerden uzak tutulması çalışmaları kurumsal bir yapıya oturtulmuştur. Kasım 1926'ya gelindiğinde ise İtalya'da totaliter rejimin temelleri, halkçı, sosyalist, liberal ve komünist 124 milletvekilinin milletvekilliklerinin topluca iptal edilmesiyle iyice pekiştirilmiştir (Örs, 2010: 500).

İktidarının ilk birkaç senesi içinde Mussolini sendikaları kaldırmış, grevleri yasaklamış ve sosyalist akımları tamamıyla bastırmaya yönelik adımlar atmıştır.³ Öte yandan, içeriğini faşist düşünceler uyarınca değiştirerek her seviyedeki eğitimi de doğrudan denetimi altına almıştır. Süreç içinde, devletin totaliter niteliği öyle etkili hale gelmişti ki, üniversitedeki öğretim görevlilerinden açıkça faşist rejime bağlılık yemini etmeleri dahi istenmiştir. Daha hayret verici olan ise 1.200 profesörden sadece 12'sinin bu andı içmeyi reddetmiş olmasıydı. Mussolini'nin amacı faşist rejimi sağlamlaştırmak, güçlü, otoriter bir devlet yaratmak ve topluma bütün alanlarda nüfuz ederek İtalyan halkını ve olası muhalefet odaklarını kontrol altında tutmaktı. Bu amaç da, bu örnekten de anlaşılacağı gibi, başarılı bir biçimde gerçekleştiriliyordu (Örs, 2010: 501-502). Fakat diğer taraftan, Mussolini uyguladığı bazı devletçi ekonomi politikalarıyla tarımın ve sanayinin canlanmasını, İtalya'da işsizliğin azalmasını sağlamıştır. Bu ekonomik iyileşme durumu da şüphesiz ki, bir yandan halk kitleleri arasında faşizme karşı sempatiyi arttırırken bir yandan da Mussolini'nin popülaritesinin daha da artmasına neden olmuştur (Carocci, 1965: 36).

Bu popülariteyi faşizmin çağın en doğru ideolojisi ve en ideal yönetim biçimi olduğu propagandasını yapmak için kullanan ve bu amaç doğrultusunda gerek eğitim gerekse de iletişim olanaklarından sonuna kadar yararlanan Mussolini, kendisi üzerinde odaklanan bir lider kültü yaratmayı başarmıştı. Kendisini *Duçe* (lider) olarak adlandıran Mussolini'ye göre *Duçe*, hem devletin hem ordunun başı hem de İtalyan halkının şefkatli babasıydı. Ona göre politikacı, bir sanatçı gibi toplumun hem bedenine hem de ruhuna hitap edebilmeliydi (Falasca-Zamponi, 1997: 15). Mussolini gençliğinde okuduğu Friedrich Nietzsche, George Sorel, Vifredo Pareto gibi düşünürlerin etkisiyle, dönemin ağır ekonomik ve sosyal koşulları altında, akil bir liderin mutlak otoritesinin peşinden gitmenin devleti ve toplum yapısını korumak için en doğru yol olduğu düşüncesinin savunuculuğu-

2 Türkçe "iş sonrası" anlamına gelen *Dopolavoro*, faşist rejimin işçiler için kurmuş olduğu eğlence ve boş vakitleri değerlendirme örgütleri sistemidir. Tam adı "Opera Nazionale *Dopolavoro*"dur. *Dopolavoro* örgütü hakkında, bkz. Togliatti (1978: 117-135).

3 1925 yılının Haziran ayında İtalya'daki sendikacılık hareketleri faşistleştirilmiştir. Bu bağlamda, işçileri işverenlerle görüşmelerinde yalnızca faşist sendikaların temsil edebileceği kararlaştırılmıştır. Aynı yılın Ekim ayında sanayicilerle faşist sendikaların yaptığı antlaşmaya göre de işçiler grev hakkını kaybediyor ve fabrikaların iç komisyonları sona eriyordu. Bu durum 1926 yılın Nisan ayında kanunlaşmış, sendikacıların grev hakkından ve iç komisyonlardan vazgeçmesi kesinleşmiştir. Bu konu hakkında, bkz. Carocci (1965: 40-42).

nu yapıyordu. Mussolini faşizmin evrensel bir karakteri bulunduğunu düşünüyor ve faşist rejimlerin liberal demokrat yönetimlerden muzdarip olan halkların sorunlarını çözmek için en iyi yönetim biçimi olduğuna inanıyordu (Feldman ve Griffin, 2008: 138-139). Düşüncelerinin toplumdaki karşılığı ise giderek artıyor, Faşist Parti ve yan kuruluşlarının üyeleri çoğalıyordu. Örneğin, 1936 yılına gelindiğinde *Dopolavoro*'nun üye sayısı 3 milyona kadar ulaşmıştı (De Grazia, 2002: 19).

Akdeniz'den "Bizim Deniz" (*Mare Nostrum*) diye bahseden Mussolini, başbakan olduktan birkaç ay sonra Şubat 1923'te, İtalyan Senatosu'nda yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: "Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalamaz, bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır" (Macartney ve Cremona'dan aktaran Armaoğlu, 2010: 219). Güçlü olanın haklılığına inanan Mussolini'nin hareketleri ve konuşmaları genel olarak provoke edici tarzdaydı. Ayrıca siyaset sahnesinde fikirlerini kabul ettirebilmenin saldırgan bir tavırla mümkün olabileceğine kanaat getirmişti (Öndeş, 1976: 65). Bu doğrultuda, bu söylemlerinden de anlaşılacağı üzere, Mussolini'nin dış politikada stratejisi pasifist anti-emperyalizm yerine saldırgan bir milliyetçilik anlayışına dayalıydı.

Faşist İtalya'nın Dış Politikası

Mussolini dış politikada öncelikle Fiume konusu ile ilgilenmiştir. Bu bölgenin, 1915 Londra Antlaşması'yla savaştan sonra İtalya'ya bırakılması kararlaştırılmış, fakat savaş sonrasında İtalya istediğini elde edememiştir. Wilson'ın hakemliğinde Fiume'ye, Kasım 1920'de İtalya ile Yugoslavya Krallığı arasında yapılan Rapallo Antlaşması'yla Serbest Şehir olarak bağımsızlık statüsü verilmiştir. Mussolini'ye göre Fiume ile ilgili kazanım elde etmenin sembolik bir anlamı bulunmaktaydı ve bu adım İtalya'nın kendisine yapılan haksızlıkları gidereceğinin bir göstergesi olacaktı. Bu sebeple de, iktidara geçince fazla beklemeden bu meseleyle ilgili Yugoslavya'ya baskı yapmaya başlamıştır. Ocak 1924'te yapılan Roma Antlaşması'yla Baroş Limanı Yugoslavya'da kalacak şekilde Fiume'nin İtalya'ya katılması sağlanmıştır (Armaoğlu, 2010: 219-220).

İtalya'nın dış politikada güç kullanımına başvurduğu ikinci ülke Yunanistan'dır. Yunanistan-Arnavutluk arasındaki sınır meseleleriyle ilgilenmek için kurulan uluslararası komisyondaki İtalya temsilcisi General Enrico Tellini ve üç asistanının Yanya'da Ağustos 1923'te öldürülmesi İtalya ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin bir anda gerilmesine sebep olacaktır. İtalya, bu durum karşısında, Yunanistan'dan 50 milyon liralık tazminat ve suçluların cezalandırılmasını istemiştir. Yunanistan'ın tüm çabalarına karşın suçluları yakalayamaması üzerine ise Yunanistan'ın Korfu Adası İtalya tarafından işgal edilecektir. Bu işgal bölge devletlerinde korku ve huzursuzluğa sebep olmuş olsa da, Milletler Cemiyeti'nin Yunanistan'ı diplomatik düzeyde özür dilemeye ve İtalya'nın talep ettiği

50 milyon liralik tazminatı ödemeye zorlamasıyla İtalyan güçleri adayı terk etmiştir (Armaoğlu, 2010: 220).

Yugoslavya ile Yunanistan'ı endişeye sevk eden bir diğer konu ise, İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki etkisini iyice artırması durumu olmuştur. İtalya Aralık 1922'de, eski başbakanlardan Ahmet Zogu'nun Arnavutluk'ta iktidarı ele geçirmesine yardımcı olmuş, Zogu da iktidarı ele aldıktan sonra ülkedeki yönetimini devam ettirmek ve sağlamlaştırmak adına İtalya'ya dayanmayı tercih etmiştir. İtalya bu dönemde, Arnavutluk'a geniş ekonomik yardım yapmıştır. Özellikle 1929 Büyük Bunalımı'nı takip eden yıllarda Arnavutluk, İtalyan desteğine tam anlamıyla muhtaç hale gelecekti. 27 Kasım 1926'da İtalya ile Arnavutluk arasında bir Dostluk ve Güvenlik Paktı imzalanmıştır. Fakat Yugoslavya bu anlaşmaya büyük tepki göstermiş ve Arnavutluk'un Yugoslavya sınırları içindeki Arnavutlarla ilgilenmesi üzerine, Kasım 1927'de Fransa ile imzaladığı bir Dostluk ve İttifak Antlaşması ile İtalya-Arnavutluk Antlaşması'na cevap vermiştir (Armaoğlu, 2010: 220-221).

İtalya'nın Arnavutluk'un koruyuculuğunu alarak Balkanlar bölgesinde ağırlık kazanmaya başlaması Yunanistan ve Yugoslavya'yı ciddi derecede rahatsız etmiştir. Diğer taraftan, Mussolini'nin Doğu Akdeniz ve Anadolu'yu da kendi etki alanı içinde görmesi, Türkiye'de de Faşist İtalyan yönetimine yönelik güçlü bir tehdit algılamasının doğmasına yol açmıştır. 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Balkan Antantı da, bu devletlerin esas olarak İtalyan tehdidine karşı korunma yönelimlerinden kaynaklanmıştır (Uçarol, 2006: 619-620).

Balkanlar'daki faaliyetlerinden sonra Mussolini dikkatini bu kez Afrika kıtasına çevirmiştir. Bu dönemde Doğu Afrika bölgesinde Eritre ve İtalyan Somalisi'ni sömürge olarak elinde tutan İtalya, 1896 yılında toprakların katmaya çalıştığı fakat elde edemediği Habeşistan'la (şimdiki Etiyopya) tekrar yakından ilgilenmeye başlamıştır. Milletler Cemiyeti'nin Japonya'nın 1931 yılında Mançurya'yı işgali karşısında etkin bir eylemde bulunamaması İtalya'yı cesaretlendiren bir unsurdur fakat Mussolini Habeşistan'a yönelik politikasından dolayı İtalya'ya karşı kurulabilecek bir İngiliz-Fransız ortaklığından çekinmektedir. Bu sebeple, İtalya önce İngiltere ve Fransa'yla 1935'te Stresa Konferansı'nda bir araya gelmiş ve bu ülkelerle Almanya'nın silahlanma ve Orta Avrupa'da etkinlik kurma çabalarına karşı anlaşmıştır. Bu konferansta, İngiltere ve Fransa'nın dikkatinin temel olarak Almanya üzerinde yoğunlaştığını gören İtalya, Habeşistan'a karşı harekete geçmeye karar verir. Habeşistan-Somali sınırındaki küçük çaplı silahlı çatışmaları bahane eden İtalya Ekim 1935'te Habeşistan'ın Adowa ve Adigrat şehirlerini bombalayarak Habeşistan'ı istila etmeye başlamıştır. İtalya'nın bu saldırısı karşısında Milletler Cemiyeti İtalya'yı saldırgan taraf olarak belirlemiş ve bu ülkeye yönelik birtakım zorlama tedbirlerinin alınmasına karar vermiştir. Fakat bu zorlama tedbirleri, Mussolini'nin de

hesap ettiği gibi İtalya'yı köşeye sıkıştırarak çapta olmamıştır. Savaşa devam eden İtalya, Habeşistan'ın beklenenden iyi direnmesine karşın, üstün teknolojik silahlarının hatta yer yer zehirli gaz kullanımına başvurmasının sayesinde işgali tamamlayabilmiştir. Mayıs 1936'da İtalya Habeşistan'ı bütünüyle topraklarına kattığını ilan etmiştir (Armaoğlu, 2010: 313-317).

II. Dünya Savaşı'na uzanan süreçte, İngiltere temel olarak Yatıştırma Politikası (*Appeasement Policy*) çerçevesinde hareket ettiğinden, İtalya'nın bu ülkeyle olan ilişkileri 1935'e kadar olumlu bir seyir izlemiştir. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi, İngiltere'nin asıl tehdit algılaması Almanya'ya yönelikti ve İtalya bu ülke kadar ciddiye alınmamaktaydı (Öndeş, 1976, s. 66). Buna karşılık, İtalya'nın, Akdeniz'de etkili bir deniz kuvveti olma vasfıyla, aktif politikalar izlemeye başlaması ve bu bölgeyi doğal yayılma alanı olarak değerlendiriyor görüntüsü vermesi Fransa'da hoş karşılanmamıştır. Fransa ile İtalya arasındaki rekabetin artması ise, İtalya'nın Fransa'ya karşı Almanya'ya yakınlaşması sonucunu doğurmuştur (Armaoğlu, 2010: 221-222).

Bu arada Mussolini Batı Avrupa'ya yönelik de yönetim anlayışına uygun politikalar geliştirmiş ve uygulamıştır. 1936'da İspanya'da kanlı bir iç savaş başlamış ve sosyalist eğilimli cumhuriyetçi güçlerle General Francisco Franco'nun liderliğini yaptığı faşizan, kral yanlısı kuvvetler iktidar mücadelesi içine girmişlerdir. Mussolini bu iç savaşta Franco'yu gerek asker gerekse de askeri mühimmat göndererek etkili biçimde desteklemiştir. Ülkeyi binlerce insanın hayatını kaybettiği bir savaşa sürüklemiş olan Franco, 1939 yılında Almanya ve İtalya'nın desteğiyle Madrid'e girmiş ve uzun bir iç savaş sonrası ülkedeki cumhuriyetçileri yenilgiye uğratarak otoriter rejimini kurmuştur (Sander, 2004: 55-56).

İtalya, Habeşistan üzerindeki politikası sebebiyle kendisini protesto eden ve bazı yaptırımlara giden Milletler Cemiyeti'nden 1937 yılında ayrılmış ve aynı yıl Almanya ve Japonya arasında bir yıl önce kurulmuş bulunan Anti-Komintern Pakt'a katılmıştır (Armaoğlu, 2010: 324). Devam eden süreçte, önce 1939'un Nisan ayında Arnavutluk'u işgal eden İtalya, ardından 22 Mayıs 1939'da ise Almanya'yla Çelik Pakt olarak da bilinen Dostluk ve İttifak Antlaşması'nı imzalayarak tam manasıyla revizyonist devletler kampına dahil olmuştur (Carocci, 1965: 125; Armaoğlu, 2010: 362-365).

1 Eylül 1939 sabahı Nazi Almanyası ordularının Polonya sınırlarını geçmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Roma İmparatorluğu dönemine atıfta bulunarak İtalyan topraklarını genişletme arzusunu eskiden beri dile getiren Mussolini bu savaşa Almanya'yla aynı safta katılmıştır. İtalya'nın 10 Haziran 1940'ta resmen savaşa girmesi İngiltere'yi Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da zor durumda bırakacaktır. Çünkü bu bölge İngiltere'nin sömürgeleriyle olan bağlantısı açısından stratejik bir öneme sahipti. İtalya, savaşın başlarında bölgede ilerleme kaydetmesine karşın, İngiltere'nin karşı taarruza geçmesi ve savaşın gittikçe hız kazanmasıyla birlikte güç kaybetmeye başlamıştır. Adolf Hitler yö-

netiminden aldığı destekle işgal ettiği bölgelerde bir süre daha direnebilen İtalya, 1941 yılının Mayıs ayında Kuzey Afrika’da İngiltere tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Öte yandan İtalya, Balkanlar’da da umduğunu elde edememiştir. İtalya, Ekim 1940’ta Yunanistan’a verdiği bir ultimatomla bu ülkeden bazı toprakların kendisine verilmesini istemiş, istekleri reddedilince de saldırıya geçmiştir. Ancak, saldırıya hızlı başlamasına rağmen, Yunan birlikleri karşı saldırıya geçince İtalya bu cephede de mağlup olmuştur ve Yunan birliklerinin Arnautluk’a girmesiyle Adriyatik’e doğru çekilmek zorunda kalmıştır (Sander, 2004: 142-144; Armaoğlu, 2010: 453-454).

1943 yılına gelindiğinde ise İtalya açısından yolun sonu görünmüştür. Bu tarihte, müttefik kuvvetler İtalya’ya güneyden çıkarma yapmış, bu tehdit üzerine Kral III. Victor Emmanuel Mussolini’yi görevden almış ve onun yerine, teslim olmaya sıcak bakan Mareşal Pietro Badoglio’yu getirmiştir (Öndeş, 1976: 552). Mussolini hapse atılmıştır, ancak Hitler’in hem kendisine duyduğu şahsi hayranlık hem de Mussolini’den sonra İtalya’nın teslim olmasından çekinmesinden dolayı, özel kuvvetlerine düzenlediği bir operasyon sonucu Gran Sasso’da tutuklu bulunduğu otelden 12 Eylül 1943’te kurtarılarak Viyana’ya kaçırılmıştır (Forczyk, 2010: 53).

Mussolini bir süre sonra İtalya’ya dönmüş ve ülkenin kuzeyinde başkenti Salo olan yeni faşist devlet İtalya Sosyal Cumhuriyeti’ni (*Repubblica Sociale Italiana*) ilan etmiştir. Fakat bu yeni İtalya Sosyal Cumhuriyeti ayakta kalabildiği kısa süre zarfında fazlasıyla Alman tahakkümü altında kalmıştır. Mussolini’nin de Almanya’nın ağır etkisi altında kukladan farklı bir rolü olmamış, halkın güvenini yeniden kazanmak için başvurduğu girişimler de sonuç vermemiştir (Carocci, 1965: 136). Savaşın son yıllarına böylesi parçalanmış bir yapıda giren İtalya’nın yenilgisi de kaçınılmaz hale gelmiştir. Her ne kadar Almanlar Mussolini’yi kaçırdıktan sonra Roma’yı ele geçirip bir süre daha direniş göstermişler de müttefik kuvvetler önce 1944’ün Haziran ayında Roma’ya girmiş, sonrasında 1945 yılının başlarında da Kuzey İtalya’yı ele geçirmişlerdir (Sander, 2004: 177). Mussolini’nin savaşın Avrupa’da bitmesine kısa bir zaman kala, Nisan 1945’te İsviçre’ye kaçmaya çalışırken İtalyan komünistlerce yakalanıp öldürülmesiyle ise İtalya’da faşist yönetim tam olarak sona ermiştir.

İtalyan Faşizmi’nin Temel Özellikleri

İtalyan Faşizmi’nin gerek iktidar iddiasıyla ortaya çıktığı süreçteki genel yaklaşımı gerekse de yönetimde olduğu dönemdeki politik çizgisi göz önüne alındığında bu rejimin başlıca karakteristikleri şu şekilde özetlenebilir:

Öncelikle, İtalyan Faşizmi, lider yani “*Duçe* Mussolini” kültüne dayanan, saldırgan milliyetçiliği içeren totaliter ve popülist tarzda bir yönetim biçimidir. Roma İmparator-

luğu'nu canlandırma hayaline dek varan emperyal heveslere sahip olup, kurgulanan dış düşmanlar imgesi yoluyla içte birlik ruhu yaratılmaya çalışılmaktadır. Anti-entelektüel ve şiddet içeren bir söyleme sahip olan İtalyan Faşizmi, akıldan ziyade, inanç ve duygulara hitap etmekte ve eyleme dayanmaktadır, ayrıca mitleri, sembolleri, ritüelleri, marş ve sloganları yoğun bir şekilde kullanmakta böylece iç tutarlılığı zayıf bir ideoloji de olsa kitleleri mobilize ederek kendisine çekebilmektedir. Yine, İtalyan Faşizmi'nde devlet aşırı derecede kutsanmakta ve totaliter rejimlerin ayırt edici bir özelliği olarak devlete bağlı bir insan tipi yaratılmaya çalışılmakta, tüm eğitim ve propaganda olanakları bu amaç doğrultusunda kullanılmaktadır. Dahası, devletin bir hizmetkârı gibi görülen insan ancak toplumun bir parçası olması kaydıyla anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda İtalyan Faşizmi'nin toplum anlayışı organizmacı ve dayanışmacı niteliktedir. Öte yandan, İtalyan Faşizmi'nin bir diğer temel özelliği de bütün totaliter rejimlerde olduğu gibi tek partili düzene dayanmasıdır. Bütün halkın çıkarını göz önüne alarak hareket ettiğini savunan bu tek parti ile devlet tam olarak birleştirilmektedir. Çünkü ancak bu şekilde devlet tam anlamıyla ele geçirilebilecek ve muhalefet yok edilebilecektir (Örs, 2010: 494-498).

İtalyan Faşizmi'nin dikkat çeken bir özelliği de erkek egemen bir hareket olmasıdır. Savaş Demetleri'nin kurulduğu 1919'daki San Sepulchro toplantısında görece daha fazla kadın varken, hareketin zamanla şiddete daha fazla başvurusuyla kadınların bütün üyeler içindeki ağırlığı en çok % 1 veya 2'ler düzeyinde kalacaktır (Mann, 2004: 101). İtalyan Faşizmi korporatif ekonomik sisteme sahiptir. Bu bağlamda, ekonomik yapı korporasyonlar olarak anılan sektörler bölünmekte ve bu sektörlerin devletin katı otoritesi altında hareket etmesi sağlanmaktadır. İtalyan Faşizmi, sınıf çatışmalarının bu ekonomik sistemle aşılabileceği iddiasına sahiptir (Örs, 2010: 501).

Bu özelliklerden anlaşılabilen gibi, İtalya'da faşist iktidarın amacı, bireylerin bakış açılarını kontrol altında tutarak itaatkâr yığınlar yaratmak ve tek tipi dayatan özgürlük karşıtı bir tutumla toplum hayatına doğrudan müdahale etmek olmuştur. İnsan unsurunun rolü ise devletin işlevsel bir aracı olmasından ibarettir. Faşizmde demokrasi kavramına inanılmamaktadır, demokrasinin toplumda anarşinin doğmasına sebep olacağı ön kabulü vardır. Önemli olan toplumsal disiplinin sağlanması ve insanların istenilen biçimde yönlendirilebilmesidir. Böylesi bir sistemin de halkı etrafında birleştirici mefhumlar üzerine eğilmesi gerekir ki, bu noktada kitlelerin dine yüklediği anlamların kilit bir rolü vardır. Faşizm, Protestan ağırlıklı Almanya'da anti-klerikal ve ırkçı pratiklere daha fazla önem veren Katolik İtalya'da ise dine hürmetkâr bir tavır takınmıştır. Faşist rejimin etkinliği, entelektüel sığılma ve manipülasyona dayanmasından gelmektedir. Ayrıca, faşist rejim iktidarı elinde tutabilmek için de halk üzerinde hayatın her alanında tahakküm uygulamakta ve bu süreçte iç ve dış sermaye çevreleriyle simbiyotik bir ilişki içinde bulunmaktadır.

İtalyan Faşizmi müttefiki olan Alman Nazizmi'yle temelde aynı amaçları paylaşıyor-

du. İkinin de hedefi başta Birinci Dünya Savaşı'ndaki düzenlemelerin revize edilmesiydi. Öte yandan, iki rejimde de yurtiçinde burjuva hâkimiyetine dayalı, kapitalist sistemin koyulaştırılarak devlet kontrolüne tabi kılınmış bir versiyonu oluşturulacaktı.⁴ İki model de totaliter rejimlerin iyi birer örneğiydi. Bu iki hareketin de dayandığı ideolojik altyapı pozitivizm ve materyalizm karşıtlığında gelişmişti ve romantik bir niteliğe sahipti. İkisinin de ütöpik bir gelecek kurgusu vardı. Ayrıca iki hareket de siyasete şüpheli bir bakış açısıyla yaklaşıyor, kendilerini partiler üstü bir konuma yerleştiriyorlardı.

Fakat diğer taraftan, iki rejim arasında birtakım farklar da yok değildi. Öncelikle ırkçılık düşüncesi İtalya Faşizmi'nde Alman Nazizmi'ne göre daha zayıftı. Hitler'in ırk devleti anlayışı ve kan unsuruna dayalı olarak güttüğü ırkçı politikalar yerine İtalya'da kültüre dayalı bir milliyetçilik söz konusu olmuş, bu anlamda dil ve tarih birliği gibi konulara vurgu yapılmıştır (Örs, 2010: 508). İrkçi yaklaşımlar ırkçı geleneğin eskiden beri güçlü olduğu Almanya'yla yapılan pakttan sonra bir ölçüde yoğunlaşsa da, İtalya'da yine de nazizmde olduğu gibi bir üstün ırk ideolojisi olmamıştır. Bununla birlikte, tıpkı nazizm gibi faşizmin de savaşlarla dolu bir siyasi geçmişi vardır. Fakat bu noktada da, Avrupa'da yeni düzen kurma yolunda bütün bir Avrasya'yı yaşam alanı olarak belirleyen ve bu yönde hareket eden Alman Nazizmi İtalyan Faşizmi'ne göre daha ihtiraslı bir siyasi projeye sahipti.

İtalyan Faşizmi de tıpkı Nazizm gibi karizmatik liderlik tipini içermekte ve güçlü bir liderin varlığına dayanan bir yönetim şeklini ortaya koymaktadır. Fakat bu durum İtalyan örneğinde, yine de, liderin tek adam olarak öne çıkması sonucunu doğurmamıştır. Faşist sistemde her ne kadar *Duçe* kapsamlı yetkilere sahip olsa ve İtalyan ulusunun ebedi yol göstericisi olarak görülsede, gerek Kral gerekse Büyük Faşist Konseyi de (*Gran Consiglio del Fascismo*) politikaların üretilmesi ve uygulanışında etkide bulunabilmekteydiler. Mussolini'nin 1943 yılında alaşağı edilebilmiş olması bu konunun anlaşılması bakımından manidardır. Oysa ki, Nazi Almanyası'nda Hitler'in ağırlığı daha fazladır ve tek adamlık yönü daha belirgindir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle beraber İtalya'da faşist rejimin son bulmasına karşın, faşizm kavramı savaş sonrasında da kullanılmaya devam etmiştir. Kavram, hem iki savaş arası dönemde Avrupa'da hemen hemen eş zamanlı olarak yükselen ve Portekiz, Almanya, İspanya gibi ülkelerde egemen olan diktatörlükleri hem de savaş sonrasında dünyanın çeşitli bölgelerinde –örneğin 1943-1955 yılları arasında Arjantin'de ve 1973-1988 yılları arasında Şili'de– ortaya çıkan ve faşist rejimin bir takım özelliklerini bünyesinde

4 Faşizmin kapitalizmle olan ilişkisi konusunda Georgi Dimitrov tarafından, faşizmin dünyayı felaketlere sürüklemeye başladığı bir dönemde, 1933'te Moskova'da toplanan Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin 13. Birleşik Oturumu'nda yapılmış ve Komünist Enternasyonal'in Yedinci Kongresi'nde kabul edilmiş olan tanım dikkat çekicidir. Bu tanıma göre faşizm, "finans kapitalin en gerici, en şoven ve en emperyalist öğelerinin açık, terörcü diktatörlüğüdür. Faşizm tekelci sermaye için bir yığın tabanı oluşturmaya çalışır." Bu tanım ve faşizmin daha "sol"dan bir okuması için, bkz. Togliatti (1978).

barındırdığı düşünülen baskıcı rejimleri nitelendirmek için kullanılmaktadır. Bu kullanımda kavram genişletilmekte, İtalyan milliyetçiliğinin ve Soğuk Savaş öncesi döneme ait olmanın boyunduruğundan çıkarılarak milliyetçiliği temel alan ve siyasi hedeflerine ulaşmak için popülizme dayanan tüm siyasi grupları kapsayacak düzeye getirilmektedir.

Faşizm kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hiçbir yapılanma tarafından açıkça kullanılmamasına karşın, genellikle “aşırı sağ” akımlar içerisinde değerlendirilen, demokrasiden bir sapma olarak ele alınan ve savaş sonrası dönemin insan hakları, özgürlük gibi önde gelen değerlerini benimsemediği düşünülen siyasi ve toplumsal yapılanmalar farklı gruplarca faşist olarak nitelendirilmiştir. Örneğin, 1980 sonrası dönemde Avrupa’da ortaya çıkan bazı akımlar için “faşizm” ya da “neo-faşizm” kavramları kullanılmaktadır. Aşırı milliyetçi söylemleri kullanan, bu milliyetçi söylemlerini etnik temele dayandıran ve ırkçı olarak nitelendirilen bu akımlar çoğu kez göçmen yabancılara karşı düşmanlıkları ile gündeme gelmektedir. Bu bağlamda bu akımlar, özellikle işsizlik gibi sorunların sebebi olarak göçmen yabancıları görmekte ve kültürel farklılığı ön plana çıkarmaktadırlar. Yine, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, “az gelişmiş” ve “gelişmekte olan” şeklinde isimlendirilen Avrupa dışındaki bazı ülkelerde (Arjantin, Şili, Irak gibi) ortaya çıkan baskıcı rejimler için de “faşizm” ya da “neo-faşizm” kavramları kullanılmaktadır (Örs, 2010: 509).⁵ Ayrıca, söz konusu bu yapılanmaların, anti-kapitalist yönelimlere sahip olsalar dahi (ki bu istisnai bir durumdur ve söylem düzeyinde kalmaktadır), sınıf çatışmasını reddederek tüm kesimleri aynı potada ele alma eğilimlerinden dolayı hâkim ekonomik kesimlerin çıkarlarına yarar sağladıkları düşünülmektedir.

Dönemin İtalyan Faşizmi, hem aynı dönem içerisinde yükselen diktatörlük rejimlerinin ilki olması hem de faşizm kavramını açıkça kullanması nedeniyle bu kavramın literatürdeki karşılığı konusunda ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, temel özellikleri ve hayata geçirdiği uygulamalar düşünüldüğünde, İtalyan Faşizmi gerek iki savaş arası dönemde gerekse İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan baskıcı rejimler ve bazı aşırı milliyetçi akımlar için hem bir model oluşturmuş hem de bu rejim ve akımların “faşist” ya da “neo-faşist” olarak nitelendirilmelerine kaynaklık etmiştir.

Sonuç

Bu noktaya kadar, faşizmin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İtalya’da hangi şartlarda ve nasıl iktidara geldiği anlatılmaya çalışılmış, iktidara geldikten sonra da içeride ve dışarıda ne gibi politikalar izlediği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, iktidarda kaldığı süre zarfındaki uygulamalarından hareketle İtalyan Faşizmi’nin temel özellikleri ortaya konulmaya

5 Bu noktada, Birsen Örs, anlam karmaşası olmaması gerekçesiyle, bir siyasi ya da toplumsal yapılanmanın aşırı milliyetçi hatta “ırkçı” ya da “baskıcı” olmasının onun faşist olarak adlandırılması için yeterli olup olmayacağı konusunu “totaliter” ve “otoriter” rejimler arasındaki farkları ortaya koyarak açıklamaktadır. Bu konu için, bkz. Örs (2010: 509-512).

çalışılmış, bununla beraber İkinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Alman Nazizmi'yle kısa bir karşılaştırılması yapılmıştır. Son olarak ise, faşizm kavramının İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hangi bağlamda kullanıldığı ve İtalyan Faşizmi'nin gerek iki savaş arası dönemde gerekse İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başka ülkelere model olması konusuna değinilmiştir.

Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı'nda galip gelen safta yer almasına karşın savaşın sonunda istediğini elde edememesinin yaratmış olduğu büyük hayal kırıklığı ve savaşın sonra içine girmiş olduğu gerek ekonomik gerekse siyasi istikrarsızlık, İtalya'da faşizmin iktidara gelmesinde önemli rol oynamıştır. Faşist yönetim, hem iç politikada düzen ve dış politikada başarı vaat etmesi hem de duygulara hitap etmesi nedeniyle İtalyan halkının önemli bir kısmının desteğini almayı başarmıştır. Faşist yönetim iktidarı ele geçirdikten sonra toplumsal hayatın hemen hemen her alanını kontrol altında tutmak istemiş ve buna yönelik adımlar atmıştır. Bir yandan iç politik düzlemde faşizmin baskıcı ve totaliter yönü iyice kendisini gösterirken, diğer yandan dış politikada benimsemiş olduğu saldırgan milliyetçilik anlayışı Faşist İtalya'nın uluslararası arenada son derece olumsuz bir imaj oluşturmaya neden olmuştur.

Her ne kadar, İkinci Dünya Savaşı'nın İtalya'nın mağlubiyetiyle sonuçlanması bu ülkede faşist yönetimin sonunu getirdiyse de, faşizm kavramı ve faşist uygulamalar dünya politikasında yer etmeye bundan sonra da devam etmiştir. Şiddet içeren söylemleri barındıran ve büyük yıkımlara yol açmış olan İtalyan Faşizmi, iktidarda bulunduğu süre zarfında sergilediği özellikleriyle hem o dönemde hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başka ülkelere model oluşturmuştur. Bu bağlamda, bugün hala aşırı milliyetçi söylemlere başvuran ve popülizme dayanan, ayrıca demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi değerleri benimsemediği düşünülen yapılanmalar farklı çevreler tarafından faşist olarak nitelendirilebilmektedir.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Borsella, C. (2007). *Fascist Italy: A Concise Historical Narrative*. Boston: Branden Books.
- Carocci, G. (1965). *Faşizmin Tarihi* (çev. M. Yılmaz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- De Grazia, V. (2002). *The Culture of Consent: Mass Organisation of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Delzell, C. F. (1970). *Mediterranean Fascism 1919-1945*. New York: Harper & Row.
- Falasca-Zamponi, S. (1997). *Fascist Spectacle – The Aesthetics of Power in Mussolini's*

- Italy*. Berkeley: University of California Press.
- Feldman, M. & Griffin, R. (2008) *A Fascist Century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Forczyk, R. (2010). *Rescuing Mussolini: Gran Sasso 1943*. Oxford: Osprey Publishing.
- Gregor, A. J. (1979). *Young Mussolini and The Intellectual Origins of Fascism*. Berkeley: University of California Press.
- Mann, M. (2004). *Fascists*. New York: Cambridge University Press.
- Neville, P. (2004). *Mussolini*. New York: Routledge.
- Öndeş, O. (1976). *2. Dünya Savaşı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Örs, H. B. (2010). Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü. H. B. Örs (Ed.). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*: (s. 477-514). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sander, O. (1997). *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2000). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tarchi, M. (2000). Italy: Early Crisis and Fascist Takeover. D. Berg-Schlosser & Jeremy Mitchell (Ed.). *Conditions of Democracy in Europe, 1919-39*. (s. 294-320). New York: Palgrave Macmillan.
- Togliatti, P. (1978). *Faşizm Üzerine Dersler* (çev. Ş. Yalçın & Y. Demirekler). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih 1789-2001*. İstanbul: Der Yayınları.